

An Analysis of Archaeological Findings from the Pir-Meka'il Site

Ali Sajadi¹

Type of Article: **Research**

Pp: 105-129

Received: 2025/11/18; Revised: 2026/02/04; Accepted: 2026/02/22

 <https://doi.org/10.66224/PJAS.1451.713.5>

Abstract

Due to the construction of the Seymareh Dam and the risk of flooding the archaeological site known as "Pir Mikail," conducting salvage excavations at this site became an unavoidable necessity. At the highest point of the mound, a stone structure with an irregular plan was situated, initially hypothesized to be a Sasanian Chahartaq (four-arched structure). Accordingly, the excavation was carried out with the aim of identifying the nature of the structure, understanding the settlement pattern at the site, and examining the surrounding remains and their interactions with one another. The present research is based on a descriptive-analytical method with a field and comparative approach, as well as historical sources, and seeks to answer the following questions: What is the nature of the stone structure located at the summit of the mound? Is it a Sasanian Chahartaq or an Islamic-era tomb? What other remains does this site contain, and what interactions and functions have these remains had with each other or with other neighboring sites? What factors have influenced the formation of human settlements and architecture in this region? The excavation results revealed that the main structure was not a Sasanian Chahartaq but rather a tomb belonging to the middle Islamic period. In the southern part of the site, the remains of a coherent architectural complex belonging to the Sasanian period were identified, including spaces with barrel vaults and lime plaster coating, as well as a columned hall. Furthermore, evidence indicates that this site was connected to the "Shahr-e Viran" complex and a communication route. Overall, the findings suggest a continuity of settlement sequence at the Pir Mikail site from the Sasanian period to the early Islamic centuries, and continued activity in its central part until the late Middle Islamic centuries.

Keywords: Archaeology, Simareh, Sasanian, Pir-Meka'il Site, Kuhdasht.

Parseh Journal of Archaeological Studies (PJAS)

Journal of Archaeology Department of
Archaeology Research Institute, Cultural
Heritage and Tourism Research
Institute (RICHT), Tehran, Iran

Publisher: Cultural Heritage and
Tourism Research Institute (RICHT).

Copyright © 2026 The Authors.
Published by Cultural Heritage and
Tourism Research Institute (RICHT).

This work is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial
uses of the work are permitted, provided
the original work is properly cited.

© The Author(s)

1. Department of Archaeology, Iranian Center for Archaeological Research (ICAR), The Research Institute of Cultural Heritage and Tourism (RICHT), Tehran, Iran.

Email: sajadi.ali86@gmail.com

Citations: Sajadi, A., (2026). An Analysis of Archaeological Findings from the Pir-Meka'il Site. *Parseh J. Archaeol. Stud.*, 10(36): 105-129. <https://doi.org/10.66224/PJAS.1451.713.5>

Homepage of this Article: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-1451-en.html>

Introduction

The Seymareh Valley has persistently attracted human societies due to its natural characteristics, strategic position, and fertile water and soil resources. This valley constituted one of the major civilizational hubs during the Sasanian and Islamic periods. Historical texts refer to it as part of the province of “Pahleh,” which comprised two principal districts: “Māsabadhān” in the north (modern-day Ilam Province), centered on the Sasanian city of Sirwan, and “Mihrajān Qadhaq” (also recorded as Qadhaq) in the south, centered on the city of Seymareh ([Balādhurī, 1376/1997: 433](#)). According to historical sources, these cities retained their significance until the early Islamic centuries. Despite the identification of numerous ancient city remains along the valley, some—such as “Shahr-e Rudbār”—have not yet been subjected to archaeological study and excavation.

The construction of the Seymareh Dam and the consequent risk of inundation rendered salvage archaeological excavations an unavoidable necessity at sites within the reservoir catchment area, including “Pir Mikā’il.” Archaeological data pertaining to the Sasanian period across present-day Iran have largely been obtained from other provinces. Recent discoveries of architectural evidence and remains in the Seymareh Valley, however, can provide a new model for settlements of this period in the Central Zagros and Lorestan regions. The studied site is located approximately at the far end of the Seymareh Valley in Lorestan Province. At the highest point of this low elevation mound, a stone structure was present, initially hypothesized to be the remains of a Sasanian Chahartaq (four arch structure). The distribution of surface sherds further confirmed the existence of occupation during the Sasanian and Islamic periods.

Excavation at this site was undertaken as a salvage necessity, with the objectives of identifying the site’s remains, determining the nature, function, and date of the stone structure, elucidating the interrelationships among the architectural features, and understanding the role and significance of these structures within the cultural and geographical context of the region. This research, predicated on the hypothesis that the aforementioned site contains previously unknown remains from the Sasanian and Islamic periods, commenced with the following research questions: What is the nature of the stone structure located atop the mound? Is this structure a Sasanian Chahartaq or an Islamic period tomb? What other remains does this site contain? What interactions and functions did these features have with one another or with other features at neighboring sites? What factors have influenced the formation of human settlements and architecture in this region?

Discussion

The most significant excavation data include:

A. Islamic Period Structure: Excavations in the central part of the site revealed a mausoleum measuring approximately 8x8 meters. The building materials consist of local natural limestone, such as large and small dressed cubic stones, sometimes irregular, along with rubble stone and cobbles, bonded with a semi-crushed, reddish-tinted gypsum mortar.

b. Sassanid Period Architectural Findings: Remains of a regular architectural complex, consisting of several interconnected spaces built with natural stone and gypsum mortar, were identified. To increase the strength of the walls, the stones were laid with gaps between them, and the empty spaces were filled with a significant volume of mortar to enhance the structure's adhesion and resistance. Overall, the main structure includes a quadrangular space and columned halls.

c. Quadrangular Space: This refers to a quadrangular room with approximate dimensions of 360×270 cm. The discovery of arched gypsum fragments within the ceiling debris indicates that this space was covered with a barrel vault.

d. Columned Halls: Adjacent to the quadrangular space, two columned halls were also identified, each featuring a central quadrangular pier of stone and gypsum mortar acting as the middle column. Comparing this structure with similar examples suggests that the roofs of these halls were also vaulted. The internal and external surfaces of the walls were covered with a layer of gypsum plaster, 3 to 5 cm thick.

e. Enclosure Wall: In the northwestern sector of the Sassanid site, a dry-stone wall (without mortar) built with stones averaging 10×15×17 cm in size was discovered. Only one course of stones remains from this wall, which has a width of 80 cm and a remaining height of between 40 and 45 cm.

f. Remains of an Ancient Road: At the far end of the site, in its southwestern sector, parallel to the discovered enclosure wall and above the Qanat's outlet, traces of an ancient road running northwest to southeast were identified. This road, with a width between 3 and 4 meters, ran parallel to the river and established a connection between Sirvan and Seymareh.

g. Qanat: This Qanat was identified in the southern area of the site. It transported potable water from the mountain aquifer foothills to the structures located along the banks of the Seymareh River and to the Qanat's outlet (mazhar).

The aqueduct's structure consists of vertical wells with an average depth of 7 meters and a gentle slope. This aqueduct channel consists of two main parts: the "arch" (with a semicircular arch and, in some parts, a "keyhole arch" type) and the "body".

Conclusion

Archaeological excavations revealed that the main structure in the central part of the site, contrary to the initial hypothesis, was not a Sasanian Chahartaq but rather a solitary mausoleum belonging to the Islamic period.

However, the archaeological findings in the southern part of the site include the remains of a coherent complex of spaces featuring barrel vaults, semicircular arches, and columned halls (with stone piers and semi-crushed gypsum mortar), constructed using stone and gypsum. The presence of a columned hall alongside spaces with barrel vaults constitutes a distinctive characteristic of this complex, indicating a combination of two architectural styles, both belonging to the Sasanian period. Other notable architectural features include the use of small arched openings as doorways, delicate

gypsum-plastered niches on the interior walls, and the employment of simple gypsum blocks in door frames.

Considering the structural similarities with Sasanian sites within the catchment area of the Seymareh Dam—such as the materials used, arched doorways, symmetrical niches, as well as the presence of pottery sherds of the same style at the site, which correspond to typical Sasanian-period examples—a Sasanian date is proposed for this structure.

The contemporaneous functioning of the Qanat with other surrounding features provides strong evidence for the existence of an organized settlement dependent on this water system during the historical Islamic period. This Qanat not only represents a rare example of indigenous water engineering but also clearly illustrates the connection between nature, technology, and human settlements, manifesting the intelligent interaction and adaptability of human habitations with the natural environment within a historical framework.

Although a definitive statement regarding the precise function of the Sasanian structure remains difficult, its location downstream of the “Shahr-e Virān” (the ruined city) site, the presence of traces of an ancient road to its west, its proximity to the rock-cut Qanat, as well as its general architectural features and ceramic evidence, all indicate the interaction of this complex with its surrounding environment. It seems that this complex served to secure the communication route between Sirwan and Seymareh during the Sasanian and early Islamic periods. The presence of collapsed arched vaults and destroyed walls made of stone and saruj (a traditional lime-mortar) likely points to a devastating earthquake (in the 3rd century AH / 9th century CE), which caused serious damage to the Qanat and the building complex, leading to their abandonment and eventual complete destruction of the site, as well as the destruction of “Shahr-e Virān.” In sum, the architectural evidence and ceramic data confirm the settlement sequence of the site from the Sasanian period, with continued occupation into the early Islamic centuries.

Acknowledgments

The authors extend their sincere gratitude to the anonymous peer reviewers for their insightful critiques and constructive suggestions, which significantly enhanced the clarity and scholarly rigor of this manuscript.

Conflict of Interest

In adherence to ethical publication standards, the authors affirm that there are no conflicts of interest, either personal or financial, that could have influenced the content or conclusions presented in this research.

تحلیلی بر یافته‌های باستان‌شناسی محوطه پیرمکائیل (در حوضه آبگیر سد سیمره)

علی سجادی^۱

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۲۹ - ۱۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۲۸؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۳

شناسه دیجیتال (DOI): <https://doi.org/10.66224/PJAS.PJAS.1451.713.5>

چکیده

باتوجه به احداث سد سیمره و خطر غرقاب شدن محوطه باستانی موسوم به «پیر میکائیل»، انجام کاوش‌های نجات بخشی در این محوطه به ضرورتی اجتناب ناپذیر تبدیل شد. در بلندترین نقطه تپه، سازه‌ای سنگی با پلان نامنظم قرار داشت که در ابتدا به عنوان یک چهارطاقی ساسانی فرض شد. پراکندگی سفال‌های سطحی نیز شواهدی از استقرار در دوره‌های ساسانی و اسلامی را نشان می‌داد. براین اساس، کاوش باهدف شناسایی ماهیت سازه، درک الگوی استقرار در محوطه و بررسی آثار پیرامون و تعاملات آن‌ها با هم انجام شد. پژوهش حاضر، براساس روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد میدانی و مقایسه‌ای و منابع تاریخی بوده است. پرسش‌های پژوهش عبارتند از: (۱) ماهیت سازه سنگی واقع در رأس تپه چیست، این سازه یک چهارطاقی ساسانی است یا آرامگاهی از دوران اسلامی؟ (۲) این محوطه حاوی چه آثار دیگری است و این آثار چه تعامل و کارکردی با همدیگر و یا سایر محوطه‌های هم‌جوار داشته‌اند؟ (۳) چه عواملی در شکل‌گیری استقرارهای انسانی و معماری در این منطقه مؤثر بوده‌اند؟ نتایج کاوش‌ها نشان داد که سازه اصلی برخلاف فرضیه اولیه، چهارطاقی ساسانی نبوده، بلکه آرامگاهی متعلق به دوره میانی اسلامی است. اگرچه در تپه اصلی لایه‌های استقرار ساسانی مشاهده نشد، اما در بخش جنوبی محوطه، بقایای یک مجموعه معماری منسجم متعلق به دوره ساسانی شناسایی گردید. این مجموعه شامل فضاهایی با طاق هلالی و پوشش آهنگ و تالاری با جرزه‌های (ستون‌های سنگی گچی) است که با یافته‌های محوطه «برزقباله سیمره» مشابهت دارد. علاوه بر این، شواهد نشان می‌دهد که این محوطه با مجموعه «شهر ویران» و یک مسیر ارتباطی که شمال، جنوب، شرق و غرب منطقه را به هم متصل می‌کرد، مرتبط بوده است. در مجموع، یافته‌ها حاکی از تداوم توالی استقراری در محوطه پیر میکائیل از دوره ساسانی تا سده‌های آغازین اسلامی و استمرار فعالیت در بخش مرکزی آن تا اواخر قرون میانه اسلامی است.

کلیدواژگان: باستان‌شناسی، سیمره، ساسانی، محوطه پیر میکائیل، کوه‌دشت.

فصلنامه علمی مطالعات باستان‌شناسی پارسه
نشریه پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه
میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده (گان) آن است. ۱۴۰۵ © ناشر این مقاله، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

Creative Commons Attribution-Non-Commercial 4.0 International license
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© The Author(s)

۱. گروه باستان‌شناسی، پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

Email: sajadi.ali86@gmail.com

ارجاع به مقاله: سجادی، علی، (۱۴۰۵). تحلیلی بر یافته‌های باستان‌شناسی محوطه پیرمکائیل (در حوضه آبگیر سد سیمره). مطالعات باستان‌شناسی پارسه، ۱۰ (۳۶): ۱۰۵-۱۲۹. <https://doi.org/10.66224/PJAS.1451.713.5>
صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: <https://journal.richt.ir/mbp/article-1-1451-fa.html>

مقدمه

دره سیمره به دلیل ویژگی‌های طبیعی، موقعیت استراتژیک، منابع آب و خاک حاصلخیز، همواره مورد توجه جوامع انسانی بوده است. این دره که یکی از کانون‌های تمدنی مهم در دوره‌های ساسانی و اسلامی بوده است، در متون تاریخی از آن به عنوان بخشی از ایالت «پهله» یاد شده است که شامل دو ولایت اصلی «ماسبدان» در شمال (استان ایلام کنونی) با مرکزیت شهر ساسانی سیروان و «مهرجان گدک/ قذق» در جنوب با مرکزیت شهر سیمره بود (بلاذری، ۱۳۷۶: ۴۳۳). اهمیت این شهرها تا سده‌های نخستین اسلامی ادامه یافت و در آثار جغرافی نویسان برجسته‌ای چون «ابن خردادبه»، «ابن حوقل»، «اصطخری» و «مقدسی» توصیف شده است (ابن خردادبه، ۱۳۷۰: ۴۱ و ۴۴؛ اصطخری، ۱۳۷۳: ۱۶۴؛ ابن حوقل، ۱۳۶۴: ۳۶۱ و ۳۶۲). این شهرها تا سده‌های نخستین اسلامی اهمیت خود را حفظ کردند. با وجود شناسایی بقایای شهرهای باستانی متعددی در امتداد این دره، برخی از آن‌ها، مانند «شهر رودبار»، هنوز مورد مطالعه و کاوش باستان‌شناختی قرار نگرفته‌اند.

احداث سد سیمره و خطر غرقاب شدن، کاوش‌های باستان‌شناسی نجات بخشی را در محوطه‌های محدوده حوضه آبرگیر، از جمله «پیر میکائیل»، به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل کرد. این محوطه در منطقه‌ای باستانی و غنی واقع شده که شواهد استقرار متعددی از دوران پیش از تاریخ تا اسلامی را در خود جای داده است.

داده‌های باستان‌شناسی دوره ساسانی در گستره ایران امروزی، عمدتاً از سایر استان‌ها به دست آمده‌اند. کشفیات اخیر شواهد و آثار معماری دره سیمره، می‌تواند الگویی جدید برای استقرارهای این دوره در زاگرس مرکزی و لرستان ارائه دهد. محوطه مورد مطالعه حدوداً در منتهی‌الیه دره سیمره در استان لرستان واقع شده است. در مرتفع‌ترین نقطه این تپه کم ارتفاع، سازه‌ای سنگی قرارداد شد که در ابتدا احتمال می‌رفت بقایای یک چهارطاقی ساسانی باشد. پراکندگی سفال‌های سطحی نیز حضور استقرار در ادوار ساسانی و اسلامی را تأیید می‌کرد.

پرسش پژوهش: کاوش در این محوطه، بنابر ضرورت نجات بخشی و باهدف شناسایی آثار محوطه، تعیین ماهیت سازه سنگی، کاربری و قدمت آن، و همچنین تبیین تعاملات میان آثار معماری و درک نقش و اهمیت این ساختارها در بستر فرهنگی و جغرافیایی منطقه صورت گرفت. این پژوهش با فرض بر این که محوطه مذکور حاوی آثار ناشناخته‌ای از دوران ساسانی و اسلامی است، با طرح پرسش‌های پیش رو آغاز شد: ماهیت سازه سنگی واقع در رأس تپه چیست؟ این سازه یک چهارطاقی ساسانی است یا آرامگاهی از دوران اسلامی؟ این محوطه حاوی چه آثار دیگری است؟ این آثار چه تعامل و کارکردی با یک‌دیگر و یا با سایر آثار محوطه‌های هم‌جوار داشته‌اند؟ چه عواملی در شکل‌گیری استقرارهای انسانی و معماری در این منطقه مؤثر بوده‌اند؟

روش پژوهش: پژوهش حاضر از رویکردی ترکیبی شامل بررسی‌های میدانی، کاوش‌های باستان‌شناسی، واریسی منابع تاریخی و مطالعات تطبیقی بهره گرفته است. روش اصلی تحلیل داده‌ها، توصیفی-تحلیلی بوده است. در ابتدا، پس از بررسی روشمند محوطه و شناسایی الگوی پراکنش مواد فرهنگی و بقایای معماری، نقشه توپوگرافی دقیقی از آن تهیه شد (شکل ۲). در ادامه، ترانشه‌های مورد نظر با ابعاد مختلف در نقاط شاخص محوطه تعریف و کاوش گردید. افزون بر این، مطالعات تخصصی بر روی قنات دستکند شناسایی شده در محوطه متمرکز شد تا ارتباط آن با ساختارهای معماری مشخص شود.

پیشینه پژوهش

مطالعات باستان‌شناسی در منطقه را می‌توان به دو دوره دسته‌بندی کرد؛ نخستین مطالعات

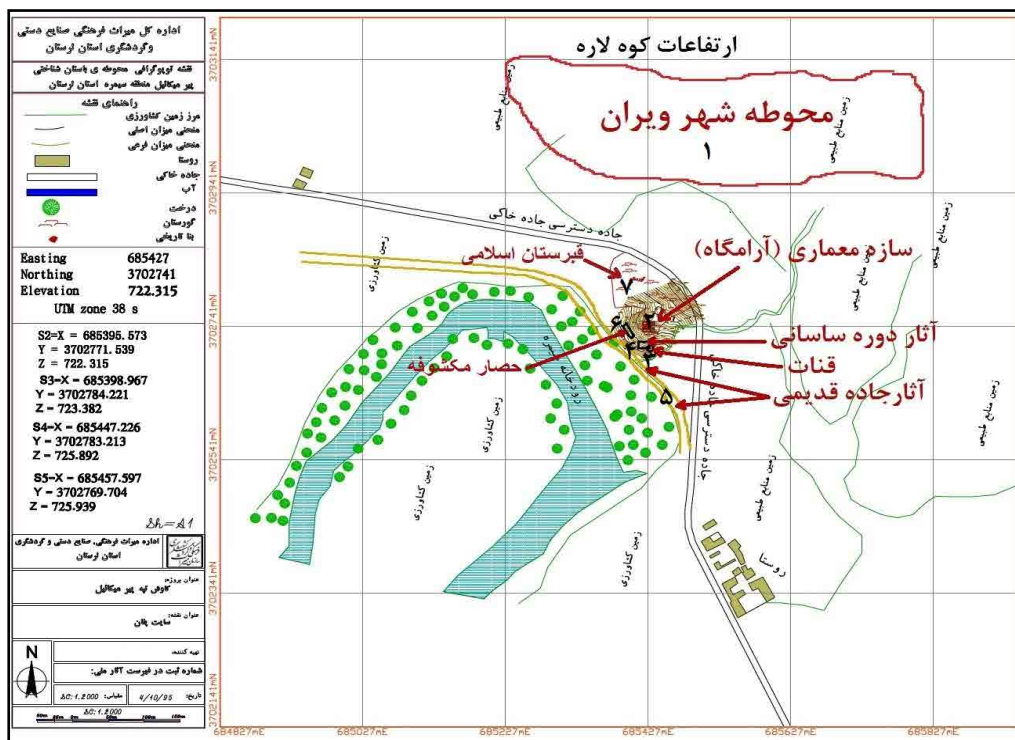
شکل ۱: موقعیت تپه پیر میکائیل در تقسیمات سیاسی استان لرستان (سجادی، ۱۳۹۵).

Fig. 1: Location of Pir-Mikael Hill in the political divisions of Lorestan Province (Sajadi, 2016).

باستان‌شناسی در این منطقه با فعالیت‌های پژوهشگران اروپایی آغاز شد. گزارش‌های «سر هنری راولینسون» در سال ۱۸۳۹م. (۱۲۱۷ه.ش.) به‌ویژه اشاره او به آثار شهری در منطقه رودبار، از نخستین و مهم‌ترین اسناد برای شناسایی مراکز باستانی این ناحیه به‌شمار می‌رود (۱۳۶۲: ۶۰-۶۲). پس از او، بررسی‌های گسترده «اورل اشتاین» در کوهدشت شناسایی منجر به شناسایی برخی از محوطه‌ها و تپه‌های باستانی ازجمله: قلعه گوری، چیا زرگران، چیا سیاه، چیا آهو، چیا سرخ، باغزال گردید (۱۹۳۵-۱۹۳۶م.). با کاوش‌های اشتاین و پروازهای اکتشافی و عکس‌برداری هوایی «اریک اشمیت» (۱۹۳۶ تا ۱۹۳۸م.) مطالعات باستان‌شناسی، شکلی منظم‌تر به خود گرفت. این پژوهش‌ها به شناسایی و بررسی محوطه‌های شاخصی چون: کله گاری، چیا پهن، چغاسبز و سرخ‌دم لری منجر شد. هم‌زمان، هیئت‌های مشترک به سرپرستی «هلمز» (۱۹۳۴-۱۹۳۵م.) و اشمیت (۱۹۳۷-۱۹۳۸م.) در چغاسبز به کاوش پرداختند (Schmidt, 1940; Stein, 1940). در سال ۱۹۳۶م. «سر اورل اشتاین» پژوهشی گسترده در لرستان و حاشیه سیمره انجام داد و دوره دوم را می‌توان دوره بررسی‌های روشمند و کاوش‌های منظم توسط هیئت‌های باستان‌شناسی ایرانی نامید. در این دوره فعالیت‌های باستان‌شناسی مانند: کاوش دره‌شهر در سال ۱۳۶۲ه.ش. (کامبخش‌فرد، ۱۳۶۳: ۱۳۶۸) آغاز شد؛ و با بررسی مناطقی ازجمله: دره‌شهر، تنگ سیاب، غار آیین آوا و قلعه کهزاد توسط «مهدی رهبر» و «نصرت‌الله معتمدی» تداوم یافت (معتمدی، ۱۳۷۱). معتمدی در سال ۱۳۷۴ه.ش. کاوش دره‌شهر را از سر گرفت و «سیمین لک‌پور» به مدت ۹ فصل کاوش آن را ادامه داد (لک‌پور، ۱۳۸۹). با آغاز پروژه سد سیمره، فصل نوینی از پژوهش‌های باستان‌شناسی در قالب کاوش‌های نجات‌بخشی آغاز شد. این پژوهش‌ها با بررسی و شناسایی محدوده آبیگر سد توسط «بروجنی» آغاز شد (بروجنی، ۱۳۸۶)، متعاقب آن در طی سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۹ه.ش. هیئت‌های متعدد باستان‌شناسی به کاوش در محوطه‌های چیا سبز شرقی (حصاری، ۱۳۸۹)، قلا گوری راموند (حسن‌پور، ۱۳۸۹)، چم قویله (مقدم و سایرین، ۱۳۸۷)، چشمه رجب (مهاجری، ۱۳۸۹)، چغامامی (بروجنی، ۱۳۸۹)، چهارآرو (امیری، ۱۳۸۹)، قلعه پیروزعلی و محوطه فراش (نیاکان، ۱۳۸۹: ۱۳۹۴: ۱۳۹۶)، قلاکوشکی و برزقاله (محمدیان، ۱۳۸۹: ۱۳۹۲)، تپه نزله حسن بگ، سیرم‌شاه و تپه سر گنداب (محمدی‌فر، ۱۳۸۹: ۱۳۹۰). محوطه له‌لار (مترجم، ۱۳۹۴)، محوطه برزقاوله (لشگری، ۱۳۸۹)، محوطه برزقواله (کرمان، ۱۳۹۲)، محوطه برزقواله ۱ (هورشید، ۱۳۹۳)، محوطه پیر میکائیل (سجادی، ۱۳۹۵) و ده‌ها محوطه دیگر پرداختند که نتایج آن برای روشن ساختن غنای فرهنگی و توالی استقرار حوضه رودخانه ارائه می‌گردد.

نگاهی به جغرافیای تاریخی منطقه مورد مطالعه

محوطه پیر میکائیل در استان لرستان، شهرستان کوهدشت، بخش کوهنانی، دهستان زیر تنگ سیاو (سیاب)، و در ساحل شمالی رودخانه سیمره واقع شده است (شکل ۱ تا ۳). این منطقه در میان مردم محلی با نام رودبار شناخته می‌شود و در اسناد مالکیتی نیز همین نام ثبت شده است.

شکل ۲: نقشه موقعیت آثار محوطه پیر میکائیل (سجادی، ۱۳۹۵).

(۱) محوطه شهر ویرون. (۲) آرامگاه پیر میکائیل. (۳) آثار معماری ساسانی/اسلامی. (۴) مظهر قنات. (۵) آثار جاده قدیمی. (۶) حصار مکشوفه. (۷) قبرستان دوران اسلامی.

Fig. 2: Map of the Pir-Mikael site (Sajadi, 2016).

شکل ۳: عکس هوایی موقعیت محوطه پیر میکائیل (گوگل ارث، ۱۳۹۵).

Fig. 3: Aerial photo showing the location of the Pir-Mikael site (Google Earth, 2016).

این محوطه به دلیل قرارگیری در یک چهارراه ارتباطی، و نیز واقع شدن در مسیر راه باستانی سیروان به سیمره از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. «ابن حوقل» و «یعقوبی» فاصله میان مراکز ایالت‌های ماسبذان و مهرجانقذق را دو مرحله (منزل) معرفی کرده‌اند (ابن حوقل، ۱۳۶۴: ۴۸۹؛ یعقوبی، ۱۳۵۶: ۴۴).

گزارش‌های «سر هنری راولینسون» که در سال ۱۸۳۹ م. (۱۲۱۷ ه.ش.) این منطقه را پیمود، از مهم‌ترین اسناد برای شناسایی شهرهای باستانی این حوزه محسوب می‌شود. او به وجود آثار شهری بزرگ در رودبار اشاره می‌کند که شباهت زیادی به سیروان داشته و آن را با «روبدبَر» (که «بنیامین تودلایی»، جهانگرد قرن ۱۲ م. از آن نام برده) یکی می‌داند. راولینسون به گزارش تودلایی مبنی بر سکونت ۲۰,۰۰۰ خانوار یهودی در آن شهر نیز اشاره کرده است (راولینسون، ۱۳۶۲: ۶۰-۶۲). وی معتقد است شهری که تودلایی به اشتباه «نهروان» نامیده، درواقع همان سیروان (شیروان) است و فاصله آن تا رودبار را دو روز راه ذکر کرده است. او اگرچه عبور کالسکه را از مسیر رودبار به بان پرور ولارت امکان‌پذیر توصیف می‌کند، اما آن را یکی از دشوارترین گذرگاه‌های زاگرس به جلگه شوش می‌داند (همان: ۶۰-۶۲).

به نظر می‌رسد شهر باستانی رودبار نقش منطقه حائلی میان لرستان و میان‌رودان (بین‌النهرین) را ایفا می‌کرده که نشان از نزدیکی جغرافیایی و پیوندهای فرهنگی این دو منطقه دارد. در فاصله حدود ۵۰۰ متری شمال شرقی محوطه پیر میکائیل و بر دامنه‌های کوه «لاره»، شواهد باستان‌شناسی از جمله بقایای پی‌ها و دیوارهای متعدد و سفالینه‌هایی متعلق به اواخر ساسانی و صدر اسلام، از وجود یک شهر تاریخی مهم حکایت دارد که تحت عنوان «شهر ویرون» شناخته می‌شود (شکل ۴). اگرچه شواهد قطعی برای مطابقت شهر ویرون رودبار با روبدبَر وجود ندارد، اما شباهت نامی و تخمین موقعیت قرارگیری آن در حدفاصل سیروان و سیمره ما را بر آن می‌دارد که این دو را یکی فرض بداریم.

شکل ۴: نمایی کلی محوطه، دید از شهر ویرون، در دامنه ارتفاعات کوه لاره (نگارنده، ۱۳۹۵).

Fig. 4: A general view of the site, seen from the city of Viron (Author, 2016).

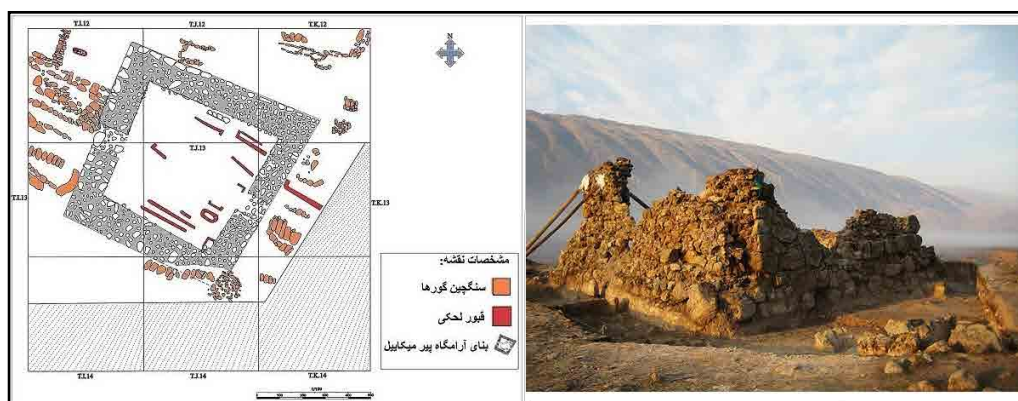
به گفته ساکنان محلی، در قدیم یک پل سنگی برروی رودخانه وجود داشته که منطقه «ترهان» را به نواحی اطراف متصل می‌کرده است. به نوشته برخی از محققین، یک راه باستانی

از روستای سراب کلان (در مرز ایلام و لرستان) در امتداد رودهای شیروان و سیمره به سمت رودبار امتداد داشته و مراکز مهمی چون لومار را به یک دیگر متصل می‌کرده است (محمودیان، ۱۳۸۸: ۲۶۹ و ۲۷۱).

یافته‌های پژوهش

مهم‌ترین داده‌های کاوش را یک سازه معماری از دوران اسلامی، سازه‌های معماری از دوره ساسانی و معماری دستکند زیرزمینی تشکیل می‌دهد.

سازه دوران اسلامی: در نتیجه کاوش بر روی بقایای یک عنصر معماری شاخص در بخش مرکزی محوطه، سازه‌ای معماری چهارضلعی ناهمگون در ابعادی در حدود $۷/۵ \times ۸/۵$ متر و ابعاد فضای داخلی $۵/۵ \times ۶/۵$ متر به دست آمد (شکل ۵ و ۶). مصالح این بنا را سنگ‌های طبیعی آهکی منطقه، مانند سنگ‌های مکعبی درشت و کوچک به صورت تراش خورده و گاهی نامنظم و لاشه سنگ و قلوه سنگ همراه با ملاط گچ نیم‌کوب تشکیل می‌دهد. این سازه از نظر مصالح از انسجام کافی برخوردار نبوده و عدم استفاده از چفت و بست در دیوارچینی، احتمالاً از عوامل اصلی فرسایش و فروپاشی آن محسوب می‌شود. در نتیجه کاوش فضای داخلی و پیرامون آن، تعدادی گور دوران اسلامی به دست آمد.

شکل ۵: مقبره پیر میکائیل بعد از کاوش (نگارنده)؛ و شکل ۶: پلان مقبره پیر میکائیل (طرح از: فرزاد نجفی).

Fig. 5: The tomb of Pir Mikael after excavation (Author); & Fig. 6: Plan of the Pir Mikhael Tomb (Drawing by: Farzad Najafi).

سازه‌های معماری دوره ساسانی: در جریان کاوش، بقایای یک مجموعه معماری منظم، متشکل از چندین فضای به هم پیوسته در قسمت جنوب غربی محوطه شناسایی شد که با جهت‌گیری شمالی-جنوبی ساخته شده بودند. تمام بخش‌های مجموعه با استفاده از سنگ‌های طبیعی با ملاط گچ نیم‌کوب ساخته شده‌اند (شکل ۷ و ۸). برای افزایش استحکام دیوارها، سنگ‌ها با فاصله از هم چیده شده و فضای خالی میان آن‌ها با حجم قابل توجهی از ملاط پر شده تا چسبندگی و مقاومت سازه افزایش یابد. سطوح داخلی و خارجی دیوارها با لایه‌ای یکنواخت از اندود گچ به ضخامت ۳ تا ۵ سانتی‌متر پوشانده شده‌اند. کف فضاها نیز با لایه‌ای از ملاط گچ به ضخامت حدود ۱۰ سانتی‌متر کف‌سازی شده است. آسیب‌های وارد شده به بنا، به ویژه در بخش‌های نزدیک به قنات مکشوفه، عمدتاً ناشی از عوامل طبیعی و تخریب‌های ثانویه مرتبط با فعالیت‌های قنات بوده است که خواناسازی معماری این مجموعه را با مشکل مواجه نمود. در مجموع، ساختار اصلی شامل اتاق چهارضلعی و تالارهای ستون‌دار است.

الف) فضای چهارضلعی: این بخش در منتهی‌الیه مجموعه معماری مکشوفه و در نزدیک خروجی قنات و مشرف به راه ارتباطی شناسایی شده واقع شده است؛ این فضا عبارت است از اتاقی چهارضلعی با ابعاد تقریبی ۲۷۰×۳۶۰ سانتی‌متر به مساحت داخلی حدود ۹ مترمربع است (شکل ۷). ورودی اتاق با عرض ۱۱۰ سانتی‌متر در ضلع شرقی تعبیه شده است. در دو گوشه دیوار جنوبی، دو طاقچه کوچک و قرینه با ابعاد تقریبی ۱۰×۲۰ سانتی‌متر و عمق حدود ۳ سانتی‌متر شناسایی شد. به احتمال زیاد، در دیوار مقابل (ضلع شمالی) نیز طاقچه‌هایی مشابه وجود داشته که به دلیل تخریب دیوار، آثار آن‌ها از بین رفته است. قطعات گچی قوسی شکل مکشوفه از میان آوار سقف، نشان می‌دهد که پوشش این فضا از نوع طاق آهنگ بوده است (شکل ۹) و طاق درها نیز براساس قطعات گچی مکشوفه از نوع هلالی بوده است. همچنین، وجود قطعات گچی زاویه‌دار از آوار سقف در کنار ورودی، نشانگر کاربرد قاب‌ها و تزئینات گچی در اطراف درگاه‌ها است. شواهد معماری، پیوستگی این فضا را با مجموعه‌ای بزرگ و منسجم از سازه‌های هم‌دوره نشان می‌دهد. فضای چهارضلعی دیگری در مقابل این فضا، در قسمت شرقی محوطه به دست آمد که به علت ریزش سقف قنات دچار تخریب شده است؛ اما از لحاظ فضا و مصالح با فضای مذکور قابل مقایسه است.

شکل ۷: نمایی از ساختار معماری فضای چهارضلعی (سجادی، ۱۳۹۵).
Fig. 7: A view of the architectural structure of the quadrangular space (Sajadi, 2016).

ب) تالارهای ستون‌دار: در مجاورت فضای چهارضلعی، دو تالار نیز شناسایی گردید که در مرکز هر یک، از جرزه‌های آجری چهارضلعی به عنوان ستون میانی استفاده شده است (شکل ۸). با مقایسه این ساختار با نمونه‌های مشابه در دیگر محوطه‌های باستانی حوضه سیمره، مانند: قلاگوری رماوند (حسن‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: جدول ۴)، بنای ساسانی روئه (نیاکان، ۱۳۹۷: ۱۲۹-۱۴۸، تصویر ۱۷ و پلان ۱)، رماوند / برزقواله (کرمیان، ۱۳۹۴)، می‌توان نتیجه‌گرفت که سقف تالارهای محوطه پیر میکائیل نیز از نوع طاقی بوده است (سجادی، ۱۳۹۴: ۱۵۹). این شیوه احتمالاً به منظور

شکل ۸: نمای کلی از معماری یکی از تالارهای ستون‌دار (سجادی، ۱۳۹۵).

Fig. 8: A general view of the architecture of one of the columned halls (Sajadi, 2016).

استفاده بیشتر از فضای معماری صورت گرفته است. پلان و دیوارهای بخش شرقی مجموعه، از نظم هندسی خارج شده‌اند (شکل ۸ و ۱۰). بررسی‌ها نشان می‌دهد که این بی‌نظمی احتمالاً در نتیجه عوامل ثانویه‌ای همچون زلزله و نیز ریزش طاق قنات مجاور و رانش زمین ایجاد شده است. دیوارهای باقی‌مانده در مجموعه فضاهای معماری تا ارتفاعی در حدود ۸۰ سانتی‌متر پابرجا هستند. مطالعات سبک‌شناسی معماری و یافته‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد که این بنا متعلق به اواخر دوره ساسانی بوده و کاربری آن با توجه به سفال‌های مکشوفه، در قرون اولیه اسلامی نیز ادامه داشته است.

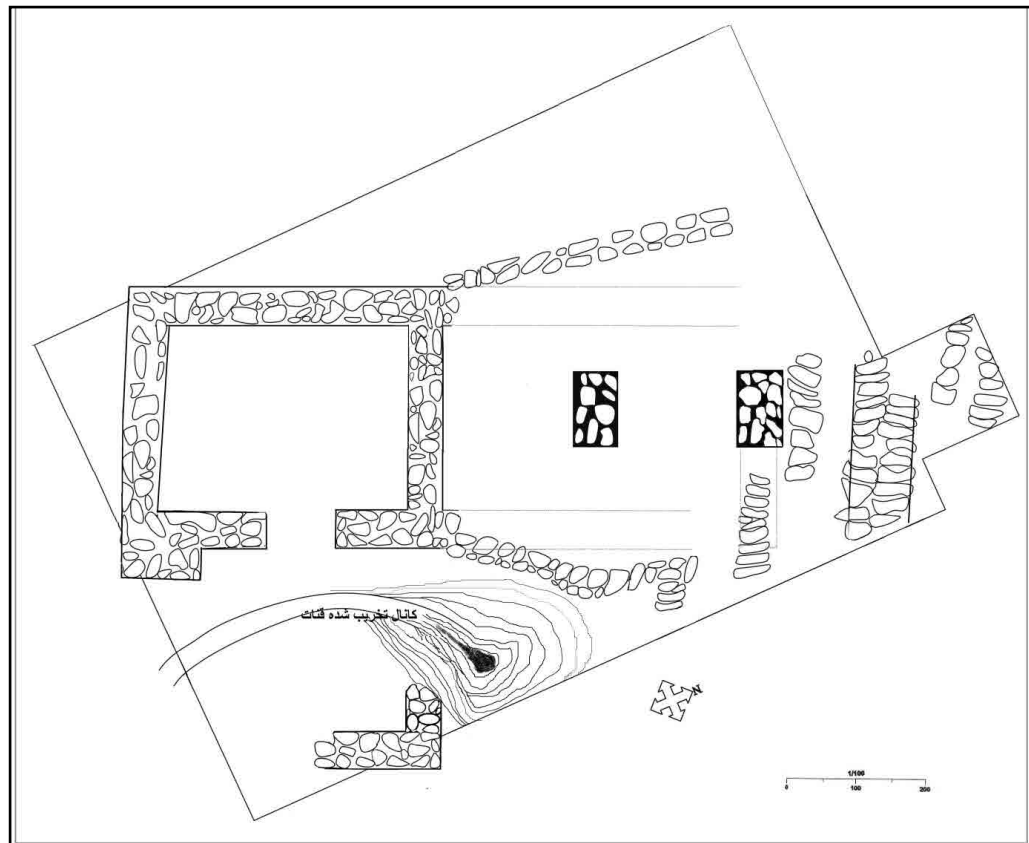
(ج) حصار: در ضلع شمال غربی محوطه ساسانی، دیواری خشکه‌چین با سنگ‌هایی به ابعاد متوسط $۱۷ \times ۱۵ \times ۱۰$ سانتی‌متر و بدون ملاط کشف شد. از این دیوار تنها یک رج سنگ به عرض ۸۰ سانتی‌متر با ارتفاع بین ۴۰ تا ۴۵ سانتی‌متر و طول حدود ۱۰ متر از آن باقی‌مانده است (شکل ۱۲). اگرچه عملکرد و تاریخچه دقیق این دیوار به طور کامل مشخص نیست، اما احتمال می‌رود یک حصار محدودکننده و متعلق به دوران اسلامی باشد.

(ج) آثار جاده و راه باستانی: در منتهی‌الیه محوطه و در ضلع جنوب غربی آن و به موازات حصار مکشوفه (شکل ۵) و برروی خروجی قنات، آثار یک جاده قدیمی با جهت شمال غرب به جنوب شرق شناسایی گردید. این جاده به عرض بین ۳ تا ۴ متر به موازات رودخانه ارتباط بین شمال غربی را به جنوب شرقی برقرار می‌کرده است (شکل ۱۵). قابل ذکر است که این نقطه تنها معبر از سیروان به سیمره در کنار رودخانه است.

(د) معماری دستکند زیرزمینی: در جریان بررسی‌های باستان‌شناختی محوطه پیر میکائیل، ساختاری زیرزمینی در محدوده جنوبی محوطه شناسایی شد که ابتدا به دلیل پوشش گیاهی انبوه، به صورت شکاف طبیعی نمود داشت. پس از پاک‌سازی و مطالعات دقیق، این ساختار به عنوان

شکل ۹: قطعات گچی با قوس هلالی مکشوفه از فضای معماری چهارضلعی (سجادی، ۱۳۹۵).
Fig. 9: Plaster fragments with a barrel vault, from the quadrangular space (Author, 2016).

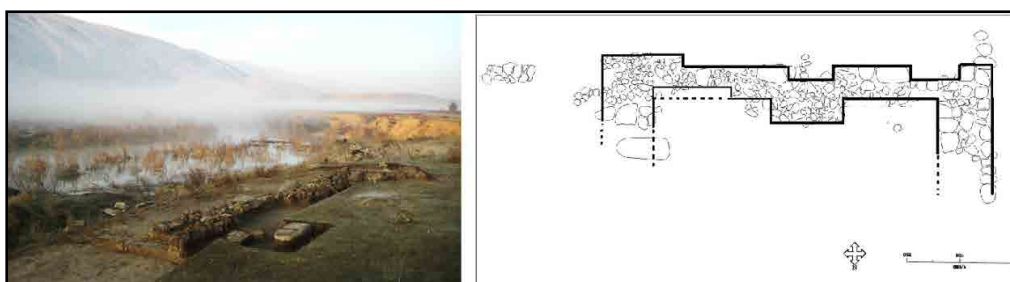
شکل ۱۰: پلان بخشی از معماری بنای ساسانی محوطه پیرمیکائیل (نقشه: فرزاد نجفی).
Fig. 10: Plan of a section of the Sasanian-era architecture (Map: Farzad Najafi).

شکل ۱۱: نمایی از سازه ساسانی و بخش فرو ریخته قنات در مرکز آن (سجادی، ۱۳۶۹۵).

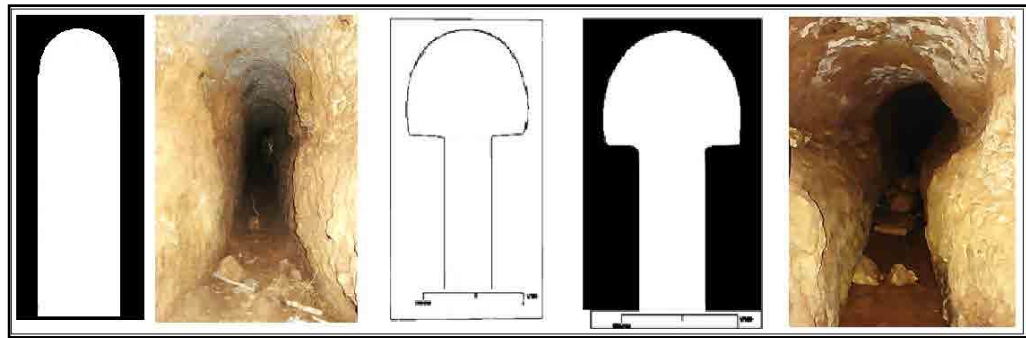
Fig. 11: A view of the Sasanian structure and the collapsed section of the qanat (Sajadi, 2016).

بخشی از یک قنات تاریخی تخریب شده شناسایی گردید. این قنات آب را از آبخوان دامنه کوه «لاره» به سازه‌های واقع در حاشیه رودخانه سیمره و مظهر قنات منتقل می‌کرد (شکل ۱۳). ساختار قنات شامل چاه‌های عمودی و یک کوره (دالان اصلی) با عمق متوسط ۷ متر و شیبی ملایم است. این کوره از دو بخش اصلی «طاق» و «بدنه» تشکیل شده است. در بخش‌هایی از قنات، دو طرف بدنه با دیواره‌های سنگ چین محافظت شده است. قوس طاق عمدتاً به صورت نیم‌دایره اجرا شده، اما در برخی بخش‌ها از نوع «طاق سوراخ کلیدی» استفاده شده که سبکی شناخته شده در معماری ساسانی به شمار می‌رود (شکل ۱۳). از ویژگی‌های شاخص در طراحی معماری مسیر این قنات، تغییر مسیرهای زاویه دار کوره قنات و به کارگیری طاق‌های سوراخ کلیدی در قسمت‌های تقویت شده با دیواره‌های سنگ چین است. این تقویت‌ها احتمالاً برای افزایش استحکام در گذرگاه‌های عریض یا مستعد ریزش و نیز تسهیل دسترسی جهت تعمیر و نگهداری طراحی شده‌اند.

شکل ۱۲: طرح و نمای حصار سنگ چین در قسمت شمال غربی سازه ساسانی (سجادی، ۱۳۹۵).

Fig. 15: Plan and elevation of the stone wall in the northwestern part of the Sasanian structure (Sajadi, 2016).

شکل ۱۳: بخش‌هایی از کوره قنات مکشوفه با طاق سوراخ کلیدی و با قوس مازهدار (سجادی، ۱۳۹۵).
Fig. 17: Sections of the qanat gallery featuring a keyhole-shaped vault and a semi-circular arch (Author, 2016).

هـ. یافته‌های فرهنگی: از ویژگی‌های شاخص این محوطه، اندک بودن تعداد سفال به‌دست‌آمده است. درمیان سفال‌ها، نمونه‌هایی با ویژگی‌های مربوط به دوره ساسانی و همچنین سفال‌های لعاب‌دار متعلق به اوایل دوران اسلامی شناسایی شد (شکل ۱۴ و ۱۵). این یافته‌ها با نتایج حاصل از بررسی‌های سطحی نیز هم‌خوانی داشتند. اکثر سفال‌های محوطه پیر میکائیل ساده، بوده و از لحاظ ضخامت اکثراً کوچک تا متوسط با بافت متراکم و محکم ساخته شده‌اند. لبه‌های این ظروف معمولاً به صورت تخت یا گرد و متمایل به بیرون طراحی شده‌اند. خمیر به‌کاررفته در این سفال‌ها از نوع خاک رس و آمیزه آن‌ها کانی و آلی است؛ آمیزه اکثر آن‌ها را ذرات شن و ماسه تشکیل می‌دهد. تمامی نمونه‌ها با تکنیک چرخ‌ساز تولید شده‌اند و پخت آن‌ها از کیفیت مناسبی برخوردار است. پوشش سطحی این سفال‌ها شامل لایه‌های گلی رقیق یا غلیظ با طیف رنگی نخودی، قهوه‌ای، نارنجی و قرمز است (جدول ۱ و ۲).

شیوه‌های تزئینی رایج در این مجموعه را نقوش فشاری، کنده‌کاری و تزئینات افزوده با نقوش طنابی انگشتی، خطوط موج و دواير متحدالمرکز تشکیل می‌دهد که از نظر ساختار کلی با سفال‌های سایر مراکز ساسانی هم‌تراز هستند (شکل ۱۴).

در مقایسه تطبیقی با مجموعه‌های هم‌دوره، بیشترین شباهت را با محوطه‌هایی با نمونه‌های مشابه در محوطه‌های برزقاوله (محمدیان، ۱۳۹۲: تصویر ۱۰ و شکل ۶ و ۷)، سرگندآب (بروجنی، ۱۳۸۶: تصویر ۳۰ و ۳۱)، قلعه سیرم‌شاه (محمدی‌فر و طهماسبی، ۱۳۹۳: ۱۳۳-۱۵۲، تصاویر شماره ۳۴، ۳۵، ۳۷، ۴۰، ۴۴). نشان می‌دهد این هم‌خوانی‌ها گواهی بر برقراری شبکه‌های ارتباطی درون منطقه‌ای و احتمالاً تبادل فرهنگی-تجاری برون منطقه‌ای در دوره ساسانی و آستانه دوران اسلامی است. برخی از پژوهشگران درمجموع، بررسی ویژگی‌های فنی مجموعه سفالی همراه با شواهد معماری به‌دست‌آمده و مقایسه تطبیقی با سایر مواد فرهنگی و سازه‌های معماری دیگر مناطق حوضه سیمره نشان می‌دهد که این محوطه از دوره ساسانی تا قرون اولیه اسلامی مورد استفاده بوده است.

این یافته‌ها، اهمیت محوطه را به عنوان یکی از مراکز کوچک، اما فعال در گذار فرهنگی بین دو دوره ساسانی و اسلامی برجسته می‌سازد. همچنین کم بودن تعداد سفال‌های به‌دست‌آمده از این محوطه، مسکونی نبودن آن را نشان می‌دهد.

بحث و تحلیل

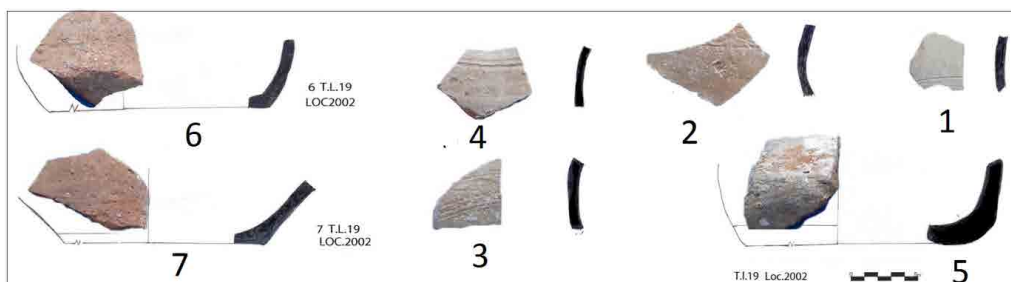
کاوش‌های باستان‌شناسی در مرکز محوطه، منجر به پدیدارشدن بنایی چهارضلعی در ابعاد ۷/۵×۷/۵ متر شد که دارای یک ورودی از سمت شمال و سه طاقچه کوچک در اضلاع داخلی بود. همچنین در طی کاوش در داخل و پیرامون بنا تعداد زیادی گور دوران اسلامی کشف گردید

شکل ۱۴. نمونه‌هایی از سفال‌های محوطه پیر میکاییل (سجادی، ۱۳۹۵: ۱۲۳ و ۱۲۴).
Fig. 14: Examples of ceramics from the Pir Mikail site (Sajadi, 2016: 123 & 124).

جدول ۱: نمونه‌ای از یافته‌های سفالی به دست آمد از محوطه ساسانی/اسلامی (سجادی، ۱۳۹۵: ۱۲۵).
Tab. 1: Examples of ceramic findings obtained from the Sasanian/Islamic site (Sajadi, 2016: 125).

ردیف	نوع سفال	ماده چسباننده	نوع پوشش	رنگ			نوع ساخت	پخت	نوع تزئین	دوره فرهنگی	منبع مقایسه
				خمیره	پوشش درون	پوشش بیرون					
۱	لبه	کانی	کلی غلیظ	قرمز	نخودی	نخودی	چرخ‌ساز	کافی	-	ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۴
۲	لبه	کانی	کلی غلیظ	قرمز	دست مرطوب	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی	طنابی فشاری روی لبه بیرونی	فرا ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۳
۳	لبه	الی	کلی رقیق	قهوه‌ای	قهوه‌ای	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی	-	فرا ساسانی	بررسی و شناسایی حوضه آبگیر سد سیمره
۴	لبه	کانی	کلی رقیق	قرمز	نخودی	نخودی	چرخ‌ساز	کافی	طنابی فشاری روی لبه بیرونی	فرا ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۳
۵	لبه	کانی	کلی غلیظ	نخودی	قهوه‌ای	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی	طنابی فشاری روی لبه بیرونی	فرا ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۳
۶	لبه	کانی	کلی رقیق	قهوه‌ای	نخودی	نخودی	چرخ‌ساز	کافی		فرا ساسانی	محوطه شهر ویرون شکل ۲۶
۷	لبه	کانی	کلی غلیظ	قهوه‌ای	قهوه‌ای	قهوه‌ای	دست‌ساز	کافی	طنابی فشاری روی لبه بیرونی	فرا ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۵
۸	بدنه	کانی	کلی رقیق	نخودی	نخودی	نخودی	چرخ‌ساز	کافی	نقش کنده	ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۵
۹	بدنه	کانی	کلی رقیق	قرمز	قرمز	قرمز	چرخ‌ساز	کافی	نقش کنده	ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۵
۱۰	کف	کانی	کلی رقیق	قهوه‌ای	نخودی	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی		ساسانی	محمدیان، ۱۳۹۲: ۴۵

شکل ۱۵: نمونه‌هایی از سفال‌های محوطه پیر میکاییل (سجادی، ۱۳۹۵: ۳۷۳).
Fig. 15: Examples of ceramics from the Pir Mikail site (Sajadi, 2016: 373).

جدول ۲: نمونه‌ای از یافته‌های سفالی به دست آمد از محوطه ساسانی/اسلامی (سجادی، ۱۳۹۵: ۳۷۴).
Tab. 2: Examples of ceramic findings obtained from the Sasanian/Islamic site (Sajadi, 2016: 374).

ردیف	نوع سفال	ماده چسباننده	نوع پوشش	رنگ			نوع ساخت	پخت	نوع تزیین	دوره فرهنگی	منبع مقایسه
				خمیره	پوشش درون	پوشش بیرون					
۱	بدنه	کانی	گلی رقیق	نخودی	نخودی	نخودی	چرخ‌ساز	کافی	نقش کنده	فرا ساسانی	محمدیان ۱۳۹۲: ۴۵، شکل ۸
۲	بدنه	کانی	گلی غلیظ	قهوه‌ای	قهوه‌ای	قرمز	چرخ‌ساز	کافی	نقش کنده	فرا ساسانی	محمدیان ۱۳۹۲: ۴۵، شکل ۸
۳	بدنه	کانی	گلی غلیظ	قهوه‌ای	قهوه‌ای	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی	نقش کنده موج	فرا ساسانی	محمدیان ۱۳۹۲: ۴۵، شکل ۸
۴	بدنه	کانی	گلی رقیق	نخودی	قهوه‌ای	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی	نقش کنده	فرا ساسانی	محمدیان ۱۳۹۲: ۴۵، شکل ۸
۵	کف	آلی	گلی غلیظ	قهوه‌ای	قهوه‌ای	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی	ساده	فرا ساسانی	محمدیان ۱۳۹۲: ۴۵، شکل ۸
۶	کف	آلی	گلی غلیظ	قرمز	نارنجی	قهوه‌ای	چرخ‌ساز	کافی	ساده	فرا ساسانی	محمدیان ۱۳۹۲: ۴۵، شکل ۸
۷	کف	آلی	گلی غلیظ	نارنجی	قهوه‌ای	نارنجی	چرخ‌ساز	کافی	ساده	فرا ساسانی	محمدیان ۱۳۹۲: ۴۵، شکل ۸

(شکل ۶). برخی از آن‌ها دارای سنگ گورهایی متعلق به قرن‌های ۱۲ و ۱۳ ه.ق. بودند. وجود دو گوشه‌سازی در زاویه‌های دیوار جنوب شرقی و شمال غربی بنا نشان‌دهنده آن است که ساختمان دارای گنبد بوده است؛ موضوعی که اهالی منطقه نیز وجود گنبد را تا حدود ۵۰ سال پیش تأیید می‌کنند. از نکات قابل توجه در این بنا، وجود قبرهایی با دیواره‌های گچی است.

تعدادی بنای آرامگاهی به فرم پلان و مشخصات این آرامگاه مانند: گنبد عالی گیزو، آرامگاه داود رش، مقبره باباحیب در کوه‌دشت، مقبره خلیل اکبر در پلدختر، مقبره امیرسیف و مقبره محمود علی در اندیمشک، در استان‌های لرستان، ایلام و خوزستان، وجود دارد که متعلق به دوره میانه اسلامی هستند. براساس مقایسه تطبیقی با بناهای مشابه از نظر ابعاد، پلان، مصالح و ساختار این بنا با آرامگاه «داود رش» در شهرستان کوه‌دشت قابل مقایسه است؛ بر این اساس می‌توان گفت که این سازه، می‌تواند آرامگاهی متعلق به دوره میانی اسلامی باشد.

اما سازه‌های معماری مکشوفه در بخش جنوبی محوطه، ویژگی‌های معماری شاخصی چون تالارهای ستون‌دار و طاق‌های آهنگ، تلفیق دو سبک معماری، اما هر دو متعلق به دوره ساسانی را نشان می‌دهد. شباهت‌های مصالح به‌کاررفته و جزئیات ساختاری، از جمله درگاهی قوس‌دار و طاقچه‌های متقارن، همچنین سفال‌های به دست آمده که مشابه یافته‌های محوطه‌های هم‌دوره با دیگر نمونه‌های ساسانی منطقه مانند: قلاگوری رماوند (حسن‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: نقشه ۷)، برزقواله (مترجم، ۱۳۹۴: ۲۰۷)، روه (نیاکان، ۱۳۹۴: پلان ۱)؛ لار (نیاکان، ۱۳۹۵: ۷)؛ رماوند / برزقواله (کرمیان، ۱۳۹۴)، می‌توان نتیجه‌گرفت که سقف تالارهای محوطه پیر میکائیل نیز از نوع طاقی بوده است (سجادی، ۱۳۹۴: ۱۵۹). همگی گویای همسانی‌های سبک‌شناختی هستند که تاریخ‌گذاری اثر به دوره ساسانی را تأیید می‌کند و با توجه به سفال‌های مکشوفه می‌توان گفت که تا قرون نخستین اسلامی نیز مورد استفاده قرار گرفته است.

در مجموع، اگرچه این بناها با مصالح سنتی (سنگ و گچ نیم‌کوب) ساخته شده‌اند که انعطاف‌پذیری کمتری نسبت به سازه‌های چوبی و آجری دارند، اما شواهد دال بر استحکام سازه‌های معماری است؛ همچنان‌که پیش‌تر اشاره شد، دیوارها سنگی به شیوه غرق در ملات ساخته‌اند. هدف از این روش، جلوگیری از ایجاد خلل و فرج و چسبندگی بیشتر بین سنگ و ملات و در نتیجه مقاومت بیشتر دیوار بوده است. این تکنیک نشان‌دهنده توجه سازندگان به ایجاد یکپارچگی و استحکام در برابر نیروهای جانبی و عمودی است. این شیوه در دوره ساسانی متداول

بوده و در مصالح به کار رفته در بناها، تقدم بر استفاده از ملات بوده است در این روش به جای استفاده از سنگ‌های شکسته که در هنگام پیر شدن با ملات در اطراف آن‌ها خلل و فرج به وجود می‌آمد از سنگ‌های رودخانه‌ای که غرق در ملات می‌شد، استفاده گردیده است. از نمونه‌های بارز آن در منطقه می‌توان به پل‌های ساسانی منطقه مانند پل دختر و کشکان اشاره کرد؛ علاوه بر آن نوع پوشش طاق گهواره‌ای با پشت‌بند‌های جانبی (جرزها) نشانگر یک سیستم سازه‌ای قوی برای تحمل بارهای عمودی بوده است. پوشاندن دیوارها با اندود گچ ضخیم نیم‌کوب (۲ تا ۵ سانتی‌متر) علاوه بر زیبایی و عایق‌بندی، به یکپارچگی و انسجام بیشتر سطح دیوار کمک کرده است. جغرافی‌نویسان صدر اسلام، از جمله: اصطخری و ابن حوقل (اصطخری، ۳۷۳: ۲۰۷؛ ابن حوقل، ۱۳۶۴: ۱۱۲) نیز به مصالح گچ و سنگ در ساخت‌وسازهای منطقه اشاره کرده‌اند. با وجود استحکام و یکپارچگی دیوارها و پایداری نسبی سازه در برابر عوامل لرزه‌ای، اما حادثه‌ای عظیم باعث فرو ریختن طاق‌های آهنگ و تخریب دیوارها و نیز فرو ریختن بخشی از سقف کانال قنات شده است. باتوجه به این‌که این منطقه در طول تاریخ با حوادث سیاسی و طبیعی متعددی مانند حمله اعراب و زلزله‌های جبال مواجه شده است. این عامل همان‌گونه که جغرافی‌نگاران نیز اشاره کرده‌اند به احتمال قوی می‌تواند همان زلزله ویرانگر جبال باشد که در سال ۲۵۸ ه.ق. رخ داده است (مسعودی، ۱۳۸۱: طبری، ۱۳۵۳: ۲۵۳). علاوه بر مطالعات باستان‌شناسی، مطالعات زمین‌شناسی نیز وقوع رویدادهای لرزه‌ای را در این حوزه تأیید کرده است (شرفی و صادقی‌راد، ۱۳۹۴: ۱۶).

بنای ساسانی واقع در مجاورت این گذرگاه راهبردی، با بهره‌گیری از مصالح بومی نظیر سنگ‌های رودخانه‌ای و ملات گچ نیم‌کوب (ساروج)، نمونه‌ای شاخص از معماری دوره ساسانی در این حوزه فرهنگی محسوب می‌شود. این شیوه معماری که با استفاده از سنگ طبیعی و ملات گچ تعریف می‌شود، در معماری ساسانی، به‌ویژه در مناطق کوهستانی زاگرس رواج داشته است در این رابطه می‌توان از نمونه‌های مشابه به پل‌های ساسانی منطقه، مانند کشکان در همین شهرستان؛ پل دختر در شهر پل دختر و پل گاومیشان ساسانی واقع در مسیر جاده دره شهر به پل دختر، و نمونه‌های مشابه آن در محوطه‌هایی مانند: بنای ساسانی روه (نیاکان، ۱۳۹۷: ۱۲۹-۱۴۸، تصویر ۱۷ و پلان ۱)؛ قلاگوری رماوند (حسن‌پور، و سایرین، ۱۳۹۵: جدول ۴)، بنای ساسانی روه (نیاکان، ۱۳۹۷: ۱۲۹-۱۴۸، تصویر ۱۷ و پلان ۱)؛ رماوند / برزقواله (کرمیان، ۱۳۹۴)، در حوزه فرهنگی سیمره اشاره کرد. ذکر این نکته لازم است که در این محوطه برخلاف سایر محوطه‌ها، از آرایه‌های گچ‌بری اثری به دست نیامده است. باتوجه به موقعیت راهبردی این بنا در مسیر ارتباطی سیروان به سیمره، از یک سو و واقع شدن در مسیر ارتباطی غرب به شرق (تیسفون به شاپورخواست) از سوی دیگر، به احتمال زیاد این بنا کارکردی حکومتی-نظامی داشته و به عنوان پایگاهی برای تأمین امنیت و پایش جاده ارتباطی به عنوان یک گذرگاه راهبردی در این منطقه کوهستانی مورد استفاده قرار می‌گرفته است.

وجود قنات نیز از ارتباط عملکردی مستقیم و هم‌زمان با دیگر آثار پیرامونی مانند سازه‌های معماری مکشوفه در جوار مظهر قنات، محوطه تاریخی «شهر ویرون» واقع در ۵۰۰ متری بالادست مقبره پیر میکائیل و راه ارتباطی از سیروان به سیمره حکایت دارد و گواهی بر وجود یک تعامل سازمان یافته و وابسته به این سیستم آبی و تداوم بهره‌برداری از سامانه‌های آبی از دوره ساسانی تا اسلامی است و ثبات الگوی سکونت در منطقه را نشان می‌دهد. این پیوند، نقش حیاتی قنات را در تأمین آب شرب برای محوطه تاریخی «شهر ویرون» و سکونتگاه‌های محلی و نیز مسافران عبوری از مسیرهای ارتباطی دوره‌های ساسانی و اسلامی آشکار می‌سازد. بررسی‌های منطقه‌ای نشان می‌دهد که سازندگان قنات، از ساختار زمین‌شناسی منطقه آگاهی داشته و با بهره‌گیری هوشمندانه از ساختار

شکل ۱۶: نماهایی از جاده ارتباطی قدیمی (سجادی، ۱۳۹۵).
Fig. 16: Views of the ancient communication road (Author, 2016).

رگه‌ها و لایه‌های گچی کوه‌های منطقه (سازند گچساران)، و حفره‌های طبیعی تغذیه‌کننده منابع آب، برای استحصال آب شیرین و پایدار بهره گرفته‌اند؛ بنابراین، این قنات نه تنها یک شاهکار مهندسی آب که نشانه‌ای از تداوم و تطابق‌پذیری سکونتگاه‌های انسانی با محیط طبیعی پیرامون است. موقعیت راهبردی این راه ارتباطی و تأسیسات بین‌راهی و قنات مکشوفه را می‌توان عامل مؤثری در شکل‌گیری و تداوم استقرار انسانی در این منطقه به حساب آورد.

نتیجه‌گیری

کاوش‌های باستان‌شناسی نشان داد که سازه اصلی در بخش مرکزی محوطه، برخلاف فرضیه اولیه، یک چهارطاقی ساسانی نبوده، بلکه آرامگاهی منفرد متعلق به دوران اسلامی بوده است. اما یافته‌های باستان‌شناسی در بخش جنوبی محوطه، شامل بقایای مجموعه‌ای منسجم از فضاهایی با با پوشش گهواره‌ای و طاق‌های هلالی و تالارهای ستون‌دار (با جرزهای سنگی و ملاط گچ نیم‌کوب) با مصالح سنگ و گچ است. وجود تالار ستون‌دار و فضاهایی با طاق آهنگ در کنار همدیگر، از ویژگی‌های شاخص این مجموعه محسوب می‌شود که تلفیقی از دو سبک معماری و هر دو متعلق به دوره ساسانی، را نشان می‌دهد. از دیگر ویژگی‌های برجسته معماری می‌توان به استفاده از طاق‌های کوچک به عنوان درگاه، طاقچه‌های ظریف گچ‌کاری شده در دیواره‌های داخلی، و به‌کارگیری بلوک‌های گچی ساده در قاب درگاه‌ها اشاره کرد. باتوجه به مشابهت‌های ساختاری با محوطه‌های ساسانی حوضه آبرگیر سد سیمره مانند مواد و مصالح به‌کار رفته، درگاه‌های قوس‌دار و طاقچه‌های متقارن و همچنین وجود سفال‌های هم‌سبک در محوطه که با نمونه‌های شاخص دوره ساسانی انطباق دارند دوره زمانی این بنا دوره ساسانی پیشنهاد می‌گردد.

عملکرد هم‌زمان قنات با دیگر آثار پیرامونی، گواه محکمی بر وجود یک سکونتگاه سازمان‌یافته و وابسته به این سامانه آبی در دوران تاریخی-اسلامی است. این قنات نه تنها نمونه‌ای کم‌نظیر از مهندسی بومی آب به‌شمار می‌آید، بلکه پیوند طبیعت، فناوری و سکونتگاه‌های انسانی را در قالب تعامل هوشمندانه و انطباق‌پذیری سکونتگاه‌های انسانی با محیط طبیعی در چارچوب تاریخی را به خوبی نمایان می‌سازد.

اگرچه اظهار نظر قطعی درباره کاربری دقیق بنای ساسانی دشوار است، اما موقعیت آن در پایین‌دست محوطه «شهر ویران»، وجود آثاری از یک جاده باستانی در غرب آن، قرارگیری در مجاورت قنات دست‌نکش و همچنین ویژگی‌های کلی معماری و شواهد سفالی، همگی حاکی از تعامل این مجموعه با محیط اطراف است. به نظر می‌رسد این مجموعه در راستای تأمین امنیت جاده

مواصلاتی سیروان به سیمره در دوره‌های ساسانی و صدر اسلام کاربرد داشته است. وجود طاق قوس‌دار فروافتاده، و دیوارهای تخریب‌شده که از سنگ و ساروج ساخته شده‌اند، احتمالاً نشان از وقوع زلزله‌ای مهیب (در سده سوم هجری قمری) دارد که منجر به آسیب‌های جدی به قنات و مجموعه بنا، متروک شدن و درنهایت تخریب کامل این محوطه و نیز تخریب «شهر ویران» شده است. درمجموع، شواهد معماری و داده‌های سفالی، توالی استقرار محوطه را از دوره ساسانی با تداوم حیات در قرون اولیه اسلامی را تأیید می‌کنند.

سپاسگزاری

این مقاله به یاد و احترام همکار فقیدمان، جناب آقای سعید میردربیکوند عضو هیئت کاوش، باستان‌شناس فرهیخته‌ای که اکنون در میان ما نیست، تقدیم می‌گردد. ضمن قدردانی از همکاران هیئت کاوش باستان‌شناسی، ازجمله آقایان امیر منصوری، دکتر یونس یوسفوند، فرزاد نجفی و اسماعیل کریمی صدر (نقشه‌بردار)، همچنین از مشاور علمی و راهبردی کاوش، جناب آقای دکتر علیرضا سرداری، صمیمانه سپاسگزاریم. در پایان، نویسنده بر خود لازم می‌داند از داوران محترم و ناشناس نشریه که با ارائه نظرات ارزشمند خود به غنای این مقاله افزودند، قدردانی نماید.

تضاد منافع

نویسنده ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارد.

کتابنامه

- ابن حوقل، ابوالقاسم محمد، (۱۳۶۴). سفرنامه ابن حوقل (صورة الارض). ترجمه جعفر شعار، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- ابن خردادبه، ابوالقاسم عبیدالله بن عبدالله، (۱۳۷۰). المسالك و الممالك. ترجمه حسین قره‌چانلو، تهران: بی‌نام.
- اشمیت، اریک. ف.، (۱۳۷۶). پرواز بر فراز شهرهای باستانی ایران. ترجمه آرمان شیشه‌گر، تهران: سازمان میراث فرهنگی (پژوهشگاه).
- اصطخری، ابواسحاق ابراهیم، (۱۳۷۳). الممالك و المسالك. ترجمه محمد بن اسعد بن عبدالله تستری، به‌کوشش: ایرج افشار، تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- امیری، مصیب، (۱۳۸۹). «گزارش مقدماتی دومین فصل کاوش تپه چارآرو». سیمره، لرستان، آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- بروجنی، سید رسول، (۱۳۸۶). «بررسی و شناسایی حوزه آبرگیر سد سیمره، از تنگه سازبن تا سد سیمره». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- بروجنی، سید رسول، (۱۳۸۹). «گزارش کاوش فصل نخست تپه چغا مامی، حوضه آبرگیر سد سیمره»، تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).

- حسن‌پور، عطا؛ دلفان، فاطمه؛ و بیرانوند، الهام، (۱۳۹۵). «تحلیلی بر معماری مکشوف از نخستین فصل کاوش بنای قلاگوری». اثر، ۳۷ (۷۴): ۳۷-۶۰. <http://journal.richt.ir/athar/article>

- حصاری، مرتضی، (۱۳۸۹). «گزارش فصل دوم کاوش نجات بخشی محوطه چیا سبز شرقی». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده). (منتشر نشده).
- راولینسون، هنری، (۱۳۶۲). گذر از زهاب به خوزستان. ترجمه سکندر امان الهی بهاروند، تهران: انتشارات آگاه.
- سجادی، علی، (۱۳۹۴). «گزارش پژوهش‌های باستان‌شناختی به منظور تعیین عرصه و پیشنهاد حریم تپه زاغه رومشگان». مرکز اسناد میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری لرستان، (منتشر نشده).
- سجادی، علی، (۱۳۹۵). «گزارش کاوش نجات بخشی محوطه پیرمکائیل رودبار حوضه آبگیر سد سیمره». آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- شرفی، سیامک؛ و صادقی‌راد، مسعود، (۱۳۹۴). تأثیر پیامدهای محیطی ابر زمین‌لغزش جهان بر زیستگاه‌های باستانی. پیام باستان‌شناس، ۱۲ (۲۳): ۱-۲۲. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20084285.1394.12.23.1.7>
- طبری، محمد بن جریر، (۱۳۵۳). تاریخ الرسل الملوک. ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ.
- کامبخش‌فرد، سیف اله، (۱۳۶۳). «گزارش دره‌شهر ایلام (شماره ۲۷۰)». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- کامبخش‌فرد، سیف‌الله، (۱۳۶۸). «دره‌شهر». در: شهرهای ایران، ج. ۳، به‌کوشش: محمد یوسف کیانی، تهران: جهاد دانشگاهی.
- کرمان، غلامرضا، (۱۳۹۴). شهر ساسانی رماوند لرستان (کاوش‌های باستان‌شناسی برزقواله). تهران: خانه تاریخ و تصویر ابریشمی.
- کرمان، غلامرضا، (۱۳۹۲). «گزارش کاوش در محوطه برزقواله». آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- لسترنج، گای، (۱۳۶۴). جغرافیایی تاریخی سرزمین‌های شرقی خلافت. ترجمه محمود عرفان، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- لشگری، آرش، (۱۳۸۹). «کاوش نجات بخشی تپه برزقواله، لرستان». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- لک‌پور، سیمین، (۱۳۸۹). کاوش و پژوهش‌های باستان‌شناسی دره‌شهر (سیمره). تهران: نشر پازینه.
- مترجم، عباس؛ و بختیاری، ذبیح‌الله، (۱۳۹۴). «اولین فصل از کاوش‌های باستان‌شناسی نجات بخشی محوطه برزقواله (له‌لار) حوضه آبگیر سد سیمره». در: پژوهش‌های باستان‌شناسی حوضه آبگیر سد سیمره، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری: ۲۰۰-۲۱۰.
- محمدیان، محمدرضا، (۱۳۸۹). «کاوش نجات بخشی تپه قلاکوشکی لرستان». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- محمدیان، محمدرضا، (۱۳۹۲). «کاوش‌های نجات بخشی محوطه برزقواله لرستان». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- محمدی‌فر یعقوب، (۱۳۸۹). «تپه نزله حسن بگ، سیرم‌شاه و تپه سرگنداب». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- محمدی‌فر یعقوب؛ و طهماسبی، الناز، (۱۳۹۳). طبقه‌بندی سفال ساسانی دره سیمره، مطالعه موردی: قلعه سیرم‌شاه. پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۴ (۷): ۱۳۳-۱۵۲.

- محمدی‌فر، یعقوب، (۱۳۹۰). «گزارش مقدماتی کاوش نجات بخشی قلعه سیرم‌شاه حوضه آبریز سد سیمره». آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- محمدی‌فر، یعقوب؛ نوروزی، آصف؛ شریفی، علی؛ و اقبال، حامد، (۱۳۹۴). گزارش مقدماتی کاوش در تپه سرگنداب، حوضه آبریز سد سیمره. در: پژوهش‌های باستان‌شناسی حوضه آبریز سد سیمره، به‌کوشش: لیلی نیاکان، تهران: انتشارات پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری: ۲۷۹-۲۹۰.
- محمودیان، حبیب‌الله، (۱۳۸۸). راه‌ها و معابر باستانی غرب زاگرس. ایام: انتشارات سبز پویش.
- مسعودی، ابوالحسن، (۱۳۸۱). التنبیه و الاشراف. ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- معتمدی، نصرت‌الله، (۱۳۷۱). قلعه کهزاد ویزنه‌هار. مجله میراث فرهنگی، ۳ (۵): ۸-۱۶.
- مقدم، عباس؛ جوانمردزاده، اردشیر؛ عبدالوند، شهرام؛ و قربانی، حمید، (۱۳۸۷). «گزارش مقدماتی فصل دوم گمانه‌زنی در محوطه‌های حوضه رودخانه سیمره، لرستان». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- مهاجری‌نژاد، عبدالرضا، (۱۳۸۹). «گزارش مقدماتی محوطه چشمه رجب». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- نیاکان، لیلی، (۱۳۹۵). کاوش‌های نجات بخشی محوطه لار در حوضه آبریز سد سیمره. فصلنامه تخصصی باستان‌شناسی، ۱ (۱): ۱-۱۲.
- نیاکان، لیلی، (۱۳۹۶). «گزارش کاوش‌های نجات بخشی در محوطه ساسانی کوشک روه در تنگه کافری». تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- نیاکان، لیلی، (۱۳۹۸). بنای ساسانی روه بر کرانه‌های سیمره. پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۹ (۲۰): ۱۲۹-۱۴۸. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2019.15870.1721>
- نیاکان، لیلی، (۱۳۸۹). «کاوش نجات بخشی تپه قلعه پیروزعلی و محوطه فراش»، تهران: تهران: آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- نیاکان، لیلی، (۱۳۹۴). «گزارش مقدماتی از کاوش‌های نجات بخشی در محوطه باستانی له‌لار در حوزه آبریز سد سیمره». در: پژوهش‌های باستان‌شناسی حوضه آبریز سد سیمره، تهران: انتشارات پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری: ۱۹۹-۱۸۷.
- هورشید، شقایق، (۱۳۹۳). «گزارش کاوش نجات بخشی سد سیمره، محوطه برزقواله (۱)». آرشیو پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی گردشگری (منتشر نشده).
- یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، (۱۳۵۶). تاریخ یعقوبی. ترجمه محمدابراهیم آیتی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

Reference

- Al-Tabari, M., (1974). *Tarikh al-Rusul WA al-Muluk [History of the prophets and kings]*. (A. Payandeh, Trans). Bonyad-e Farhang-e Iran. (in Persian).
- Al-Ya'qubi, A., (1977). *Tarikh al-Ya'qubi [The history of Ya'qubi]*. (M. Ayati, Trans). Bongah-e Tarjomeh VA Nashr-e Ketab. (in Persian).
- Amiri, M., (2010). "Preliminary report of the second excavation season at Chararu mound, Seymareh, Lorestan". Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian).

- Boroujeni, S. R., (2007). "Archaeological survey in the Seymareh Dam area, Lorestan". Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian).
- Boroujeni, S. R. (2010). First season excavation report of Chogha Mami mound, Seymareh catchment area. Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian)
- Hasanrpour, A., Delfan, F. & Biranvand, E. (2016). An Analysis of the Architecture Revealed in the First Excavation Season of Qalagouri Building. *Asar Journal*, (74): 38–55. <http://journal.richt.ir/athar/article> (in Persian).
- Hessari, M., (2010). "Second season report of rescue excavations at Chiasabz-e Sharqi site". Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian).
- Horshid, S., (2014). "Excavation at the Seymareh Dam, Borz Qavaleh (1) Site". Tehran: Documentation Center of the Cultural Heritage Organization. (Unpublished), (in Persian).
- Ibn Al-Athir, I., (1995). *Al-Kamil fi al-Tarikh* (A. Hashemi Haeri, A. Halat, & A. Khalili, Trans., Vol. 12). Dad Publications. (in Persian).
- Ibn Hawqal, A., (1966). *Safarnameh-ye Ibn Hawqal (Surat al-Ardh) [The face of the earth]* (J. Sho'ar, Trans.). Bonyad-e Farhang-e Iran. (in Persian).
- Ibn Khordadbeh, A., (1991). *Al-Masalik VA al-Mamalik [The book of roads and kingdoms]* (H. Gharachanlu, Trans). Bi-Nam. (in Persian).
- Istakhari, A., (1994). *Al-Mamalik wa al-Masalik* (M. b. Sa'd b. Abdallah Tostari, Trans), edited by I. Afshar. Tehran: Dr. Mahmoud Afshar Endowment Foundation. (In Persian).
- Kambakhsh Fard, S., (1989). Darreh Shahr. In: M. Kiani (Ed.), *Shahr-ha-ye Iran [Cities of Iran]* (Vol. 3). Jahad-e Daneshgahi. (in Persian).
- Kambakhsh-Fard, S., (1984). "Report on Darreh Shahr, Ilam (No. 270)". Tehran: Documentation Center of the Cultural Heritage Organization. (Unpublished), (in Persian).
- Karamian, G., (2013). *Borzquoleh*. Tehran: Documentation Center of the Cultural Heritage Organization. (Unpublished), (in Persian).
- Karimian, G., (2015). *Sassanian city of Ramavand, Lorestan (Archaeological excavations of Barz Qavaleh)*. Tehran: Khaneh-ye Tarikh va Tasvir-e Abrishami. (in Persian).
- Lakpour, S., (2010). *Excavations and archaeological researches in Darreh Shahr*. Pazineh Publications.(in Persian)..
- Lashgari, A., (2010). "Rescue excavation of Barzeqavleh mound, Lorestan". Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian)
- Le Strange, G., (1985). *The Lands of the Eastern Caliphate* (M. Erfan, Trans). Elmi VA Farhangi Publications. (in Persian).

- Mahajeri-Nejad, A., (2010). "Preliminary report of the Cheshmeh Rajab site". Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian)
- Mahmoudian, H. (2009). *Ancient roads and routes of western Zagros*. Sabz Puyesh Publications. (in Persian).
- Masoudi, A. H., (2002). *Al-Tanbih wa al-Ishraf* (A. Payandeh, Trans.). Tehran: Scientific and Cultural Publications, (in Persian).
- Moghadam, A., Javanmardzadeh, A., Abdolvand, Sh. & Ghorbani, H. (2008). "Preliminary report of the second season of soundings in the Seymareh River basin, Lorestan". Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian).
- Mohammadifar, Y., (2010). "Tappeh-ye Nazleh Hassan Beg, SirMeshah VA Tappeh-ye Sar Gandab". Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian).
- Mohammadifar, Y. & Tahmasbi, A. (2014). Classification of Sasanian pottery in the Seymareh Valley, case study: Sir Meshah Castle. *Pazhuhesh-ha-ye Bastanshenasi Iran*, 4(7): 133–152. https://nbsh.basu.ac.ir/article_992.html. (in Persian).
- Mohammadifar, Y., Nowrouzi, A., Sharifi, A. & Eghbal, H., (2015). Preliminary report of the excavation at Sar Gandab Tepe, Seymareh Dam catchment area. In: L. Niakan (Ed.), *Archaeological researches of the Seymareh Dam catchment area* (pp. 279–290). National Center for Documents of the Iranian Archaeological Research Institute. (in Persian).
- Mohammadian, M. R., (2010). "Rescue excavation of Tappeh Ghalakoshki, Lorestan". Tehran: Documentation Center of the Research Institute of Cultural Heritage & Tourism (Unpublished), (in Persian).
- Mohammadian, M. R. (2013). "Rescue excavation of Barz Qavaleh site, Lorestan". Tehran: Documentation Center of the Research Institute of Cultural Heritage & Tourism (Unpublished), (in Persian).
- Mo'tamedi, N., (1992). Qal'eh-ye Kohzad VA Veznehar. *Majalleh-ye Miras-e Farhangi*, 3 (5): 8–16. (in Persian).
- Motarjem, A. & Bakhtiyari, Z., (2015). The first season of salvage excavations at Borzeh Qala (Leh Lar), Seymareh Dam reservoir catchment area. In: *Archaeological researches of the Seymareh Dam catchment area* (pp. 200–210). Pazhuheshgah-e Miras-e Farhangi VA Gardeshgari. (in Persian).
- Niakan, L., (2010). "Rescue excavation of Qaleh Pirouz Ali mound and Farash site". Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian).
- Niakan, L., (2016). Salvage excavations at Lelar site in the Seymareh Dam catchment area. *Journal of Archaeology*, 1(1): 1–12. (In Persian).
- Niakan, L., (2019). Rouha, Sassanian Building in the Seymareh Coast. *Iranian Archaeological Research Journal*, 9(20): 129-148. <https://doi.org/10.22084/nbsh.2019.15870.1721>. (In Persian).
- Niakan, L. (2015). Preliminary report of Rescue excavations at the ancient site of Le Lar in the Seymareh Dam catchment area. In: *Archaeological researches of the*

Seymareh Dam catchment area (pp. 187–199 Tehran: Research Department, Cultural Heritage Organization of Iran. (in Persian).

- Niakan, L., (2017). “Rescue excavation of the Sasanian site of Kushk-e Raveh in Kafri Gorge”. Tehran: Research Department, Cultural Heritage Organization of Iran. (Unpublished), (in Persian).

- Rawlinson, S. K., (1983). “Safarnameh Rawlinson (Gozar AZ Zahab be Khuzestan). Translated by Sekander Amanollahi Baharvand”. Tehran: Agah Publishing. (in Persian).

- Sajadi, A., (2015). “Sounding for defining the boundaries of Zaqeh Romshan mound”. Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian)

- Sajadi, A., (2016). “Kavosh-e Pir-Mika'il, Rudbar, Hovzeh-ye Abgir-e Seymareh Dam”. Tehran: Archaeological Research Center. (Unpublished), (in Persian).

- Schmidt, E. F., (1997). *Flights Over Ancient Cities of Iran*. University of Chicago.

- Sharafi, S. & Sadeghi Rad, M., (2015). The impact of environmental consequences of the Jahan mega-landslide on ancient settlements. *Payam-e Bastanshenas*, 12 (23):1–22. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20084285.1394.12.23.1.7> (in Persian).

- Stein, A., (1940). *Old Roudes of Western Iran*. Narrative of an Archaeological Journey. New York: Greenwood, Press.